

*Mr Petar Đundić, asistent
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

HARMONIZACIJA PRAVILA O ODGOVORNOSTI PROIZVOĐAČA U DRŽAVAMA ČLANICAMA EU I NAJVAŽNIJE ODREDBE DIREKTIVE O ODGOVORNOSTI ZA PROIZVODE SA NEDOSTATKOM (85/385/EEC)

Sažetak: Direktiva o odgovornosti za proizvode sa nedostatkom je usvojena pre gotovo četvrt veka. Međutim, teorijske rasprave i praktični problemi u vezi sa tumačenjem pojedinih odredbi se javljaju i danas nesmanjenim intenzitetom. Cilj tvoraca Direktive bio je da se njome u najvećoj mogućoj meri približe supstancijalna pravila o odgovornosti proizvođača prisutna u nacionalnim zakonodavstvima država članica EU. Primarni cilj ovog rada je da ispita stepen harmonizacije koji je zaista postignut primenom odredaba Direktive u ovim državama. Autor posebno ističe pravila Direktive koja ostavljaju prostor za usvajanje različitih rešenja u nacionalnim pravima, što stvara mogućnost sukoba zakona različite sadržine i čini potrebnim postojanje kolizione norme za odgovornost proizvođača koja će odrediti merodavno nacionalno pravo. U radu su takođe razmotreni najvažniji i najkontroverzniji pojmovi i pravila iz Direktive, kao i pogledi koji su u vezi sa njima prisutni u pravnoj doktrini i sudskoj praksi. Budući da je srpski Zakon o odgovornosti proizvođača stvari sa nedostatkom (2005) zasnovan na pravilima iz Direktive, analiza preduzeta u ovom radu na indirektan način pokazuje u kojoj meri je srpsko zakonodavstvo u navedenoj materiji harmonizovano sa pravima država članica EU.

Ključne reči: Direktiva, odgovornost proizvođača, nedostatak, harmonizacija, proizvod, šteta.

Pravila o odgovornosti proizvođača uređuju odgovornost ovih subjekata za štetu prouzrokovanu upotrebom proizvoda koji sadrži nedostatak. Glavni društveni cilj takvih pravila jeste da izvrše distribuciju rizika koji je inherentan masovnoj proizvodnji potrošačke robe. Ona zapravo određuju da li šteta koja je prouzrokovana u konačnom ishodu pada na teret oštećenog, države ili proizvođača.¹

U stvarima sa prekograničnim elementom, kada je proizvod proizveden na teritoriji jedne države, a zbog neadekvatnog kvaliteta ili propuštanja da se potrošači upozore na njegova svojstva, prouzrokuje štetu na teritoriji druge države, neminovno se javlja problem sukoba zakona. Mogućnost da oštećeni na odgovarajući način bude obeštećen za prouzrokovanu štetu zavisi od toga koja će nacionalna pravila o odgovornosti proizvođača biti primenjena u konkretnom slučaju. Jedan od načina da se sukob zakona i problemi koje on izaziva eliminiše je ujednačavanje supstancijalnih pravila na snazi u različitim državama. Kada je materija odgovornosti proizvođača u pitanju, nesporno najuspešniji pokušaj harmonizacije na tlu Evrope je donošenje Direktive o odgovornosti za proizvode sa nedostatkom, 1985. godine (u daljem tekstu: Direktiva).² O značaju ovog akta svedoči i činjenica da je poslužio kao osnova zakonodavnih rešenja u gotovo 40 država, ne samo u državama članicama EU koje on i formalno obavezuje, već i u drugim evropskim državama koje teže integraciji u Evropsku uniju, pa i u Australiji, zemljama Azije i Južne Amerike.³ Tokom 2005. godine, i u Srbiji je donet Zakon o odgovornosti proizvođača stvari sa nedostatkom koji takođe preuzima rešenja iz Direktive (u daljem tekstu: Zakon).⁴

Rad koji sledi ima za cilj da ispita stepen harmonizacije nacionalnih prava država članica EU postignut Direktivom i uticaj te harmonizacije na značaj kolizionog metoda u ovoj materiji. Posredno, on daje odgovor i na pitanje u kojoj meri je danas srpsko zakonodavstvo o odgovornosti proizvođača usklađeno sa nacionalnim pravima država članica EU, a kao posledica donošenja Zakona iz 2005. godine. Odgovori na ova pitanja nu-

¹ Vidi, D. Fairgrieve, L. González Vaqué, uvodni deo u knjizi: D. Fairgrieve (ed.), *Product Liability in Comparative Perspective*, Cambridge, 2005, str. 1.

² Council Directive 85/374/EEC of 25 July 1985 on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products, SL L 210, 7.8.1985, str. 29.

³ Vidi, H. C. Taschner, *Product liability: basic problems in a comparative law perspective*, u knjizi: D. Fairgrieve (ed.), *Product Liability in Comparative Perspective*, Cambridge, 2005, str. 155.

⁴ Službeni glasnik RS, br. 101/2005.

žno podrazumevaju potrebu da se objasni značenje osnovnih pojmova upotrebljenih u Direktivi i sagleda njihovo tumačenje u sudskoj praksi.⁵

Osnov i svrha donošenja Direktive

Ovlašćenje za donošenje Direktive je pronađeno u nekadašnjem članu 100. (sada 94) Ugovora o osnivanju EZ, koji je predviđao da Svet ima nadležnost da donosi uputstva sa ciljem unifikacije prava država članica, kada se odredbe nacionalnih prava direktno tiču uspostavljanja i funkcionisanja zajedničkog tržišta. U uvodnom delu Direktive se ističe da je njeno donošenje potrebno zbog toga što postojeće razlike u nacionalnim pravima država članica, koje se tiču odgovornosti za proizvode sa nedostatkom, mogu dovesti do poremećaja odnosa konkurencije i negativno uticati na slobodno kretanje roba na zajedničkom tržištu. Direktiva je neophodna, takođe, da bi se osigurala jednaka zaštita potrošača u slučaju štete prouzrokovane njihovom zdravlju ili imovini. Naime, razlike u nacionalnim pravima država članica dovode do toga da proizvođači iz različitih država članica nose različit ekonomski teret poslovanja na zajedničkom tržištu. Dobru ilustraciju navedenog problema nudi nemački autor Tašner (*Taschner*), inače tvorac teksta Direktive. Autor navodi da su, pre nego što je usledila harmonizacija nacionalnih prava, industrije Francuske i Italije bile u bitno različitim pozicijama kada je u pitanju odgovornost za proizvode sa nedostatkom. U Francuskoj je ekonomski gubitak nastao usled štete koju je prouzrokovao proizvod sa nedostatkom snosio, po pravilu, proizvođač. Ovo zbog činjenice da je francuska sudska praksa odavno razvila teoriju o ugovornoj odgovornosti proizvođača, bez obzira na krivicu. Sa druge strane, italijansko pravo je oštećenom omogućavalo da ostvari pravo na naknadu štete samo ako uspe da dokaže postojanje krivice kod tuženog. Ove razlike su uticale i na visinu iznosa koje su proizvođači iz ovih zemalja plaćali, ne samo kao naknadu za štetu prouzrokovanu drugim licima, već i u pogledu premija osiguranja od odgovornosti. Italijanskoj industriji ovo osiguranje nije ni bilo neophodno. Na opisani način dolazi do poremećaja odnosa konkurencije.⁶

⁵ O ovoj temi u domaćoj pravnoj literaturi vidi kod: M. Stanivuković, Zaštita potrošača u pravu Evropske unije, u knjizi: Pravo Evropske unije – Zbornik radova (priredivači: Dobrosav M. Mitrović, Obrad Račić), Beograd, 1996, str. 339-352. Takođe, M. Karanikić, Odgovornost za štetu od proizvoda (u pravu Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država), Pravni život, tom II, br. 10/2003, 711-737.

⁶ Vidi, H. C. Taschner, Harmonization of Products Liability Law in the European Community, *Texas International Law Journal*, 34/1999, str. 22.

Najveća promena do koje je dovelo donošenje Direktive jeste **uvođenje odgovornosti proizvođača bez obzira na krivicu**. U vreme donošenja ovog akta, uvođenje pomenutog oblika odgovornosti je predstavljalo temeljnu promenu, budući da odgovornost proizvođača nije mogla biti utvrđena bez postojanja dokaza o njegovoj krivici u više od polovine tadašnjih država članica EU.⁷ U članu 1. Direktive je predviđeno da je proizvođač odgovoran za štetu nastalu od proizvoda sa nedostatkom. Prema tome, od oštećenog se ne zahteva da dokaže da tuženi nije postupao sa dužnom pažnjom ili nije uskladio svoje ponašanje sa nekim propisom koji se tiče procesa proizvodnje. U uvodnom delu Direktive se ističe da je odgovornost proizvođača bez obzira na krivicu jedini način adekvatnog rešavanja problema koji se tiče pravične raspodele rizika, karakterističnog za modernu proizvodnju. Odgovornost proizvođača ipak nije apsolutna. Naime, da bi uspeo da ostvari pravo na naknadu štete, oštećeni mora dokazati postojanje štete, nedostatka i postojanje kauzalne veze između nedostatka kod proizvoda i štete koju je pretrpeo.⁸ Pojmovi kao što su „proizvod”, „proizvođač”, „šteta”, koji su ključni za primenu Direktive, definisani su u drugim članovima.

Najvažniji pojmovi i njihovo tumačenje

Pojam proizvoda je utvrđen vrlo široko. Naime, prema članu 2, proizvodom se smatra svaka pokretna stvar, čak i ako je ugrađena u nepokretnu stvar. Takođe, pod proizvodom se podrazumeva i deo pokretne stvari. Električna energija je izričito uključena u spisak proizvoda na koje se odnosi Direktiva. Iz kruga proizvoda su prvobitno bili isključeni osnovni poljoprivredni proizvodi, kojim se smatraju proizvodi dobijeni iz zemljišta, stočarstva i ribarstva, ali samo pod uslovom da nisu bili podvrgnuti inicijalnoj preradi. Prema tome, odgovornost poljoprivrednog proizvođača koji prodaje zaraženo životinjsko meso nije mogla biti utvrđena na osnovu Direktive, osim ako ono nije prošlo bar početni stepen industrijske prerade. Državama članicama je bila data mogućnost da u svom unutrašnjem zakonodavstvu odstupe od ovog dela člana 2, odnosno da predvide da se pod proizvodima podrazumevaju i osnovni poljoprivredni proizvodi (član 15. stav 1. pod a). Ovu mogućnost su iskoristile, na primer, Grčka, Finska, Luksemburg, Švedska.⁹ Međutim, od 1999. godine

⁷ A. Turner, *The EC Product Liability Directive*, u knjizi: P. Kelly, R. Attree, *European Product Liability*, London, Dublin, Edinburgh, Munich, 1992, str. 4.

⁸ Član 4. Direktive.

⁹ Vidi, C. von Bar, *The Common European Law of Torts*, Munich, 1998, I tom, str. 406.

kada je izmenjen tekst Direktive pod uticajem straha koji je u Evropi izazvala epidemija bolesti ludih krava,¹⁰ više ne postoji mogućnost da se iz kruga proizvoda isključe poljoprivredni proizvodi. Novi član 2. Direktive jednostavno definiše proizvod kao: „svaku pokretnu stvar, čak i ako je ugrađena u drugu pokretnu ili nepokretnu stvar.“ Interesantno je primetiti da je srpski zakonodavac odlučio da ignoriše navedene promene. Naime, prema stavu 3. člana 3. Zakona, osnovni poljoprivredni proizvodi ne predstavljaju proizvod u smislu Zakona, i to bez obzira da li su prošli određeni stepen obrade. Time je pojam proizvoda u Zakonu značajno sužen u odnosu na član 2. Direktive.¹¹

Pojam proizvođača je određen u članu 3. Direktive. Proizvođač je lice koje proizvodi finalni proizvod, sirovine ili delove finalnog proizvoda. Takođe, položaj proizvođača u smislu člana 3. imaju i ona lica koja se predstavljaju kao proizvođači, putem stavljanja svog imena, zaštitnog znaka ili drugog znaka raspoznavanja na određeni proizvod. Proizvođačem se smatra i lice koje je uvezlo proizvod na teritoriju Zajednice. Da bi postojala odgovornost proizvođača delova proizvoda ili sirovina, sirovine ili delovi moraju po sebi sadržati nedostatak. Ne postoji odgovornost uvoznika, u slučaju uvoza proizvoda iz jedne države ugovornice u drugu.¹² Prema stavu 3. člana 3, prodavci proizvoda odgovaraju samo supsidijarno, u dva slučaja. Ako nije moguće identifikovati proizvođača ili uvoznika proizvoda, oštećeni može podneti tužbu protiv prodavca. Međutim, ovo lice se ipak može osloboditi odgovornosti ako, u razumnom roku, obavesti oštećenog o identitetu prodavca, uvoznika ili lica od kojeg je pribavilo proizvod. U Direktivi se nigde ne pominje mogućnost podnošenje direktne tužbe protiv osiguravača štetnika. Po svemu sudeći, o dopuštenosti ovakve tužbe se mora odlučivati na osnovu unutrašnjeg prava države članice koje se primenjuje u konkretnom slučaju.¹³

¹⁰ Directive 1999/34/EC of the European Parliament and of the Council of 10 May 1999 amending Council Directive 85/374/EEC on the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning liability for defective products, SL L 141, 4.6.1999, str. 20.

¹¹ Sa druge strane, domaći zakonodavac pokazuje ambiciju da pojam proizvoda nekada tretira i šire nego što je to slučaj sa Direktivom. Direktiva izričito navodi da se proizvodom smatra i električna struja. U stavu 2. člana 3. Zakona se, međutim, navodi: „Proizvodom se smatra i svaka proizvedena ili sakupljena energija za davanje svetlosti, toplote ili kretanja.“

¹² H. C. Taschner, Harmonization of Products Liability Law in the European Community, str. 30.

¹³ J. J. Fawcett, Products Liability in Private International Law: A European Perspective, *Recueil des Cours*, vol. 238, 1993/I, str. 33.

Jedna od najvažnijih, ali svakako i najkontroverznijih odredaba Direktive je član 6. koji sadrži **pojam nedostatka**. Prema toj odredbi, proizvod sadrži nedostatak kada ne obezbeđuje sigurnost koja se sa pravom očekuje, uzimajući u obzir sve okolnosti, uključujući tu i reklamiranje proizvoda i svrhu za koju se razumno moglo očekivati da će proizvod biti korišćen i vreme stavljanja proizvoda u promet. U kojim slučajevima proizvod ne obezbeđuje sigurnost koju jedna osoba ima pravo da očekuje? Ovakva definicija nedostatka je često kritikovana zbog svoje neodređenosti,¹⁴ kao i zbog činjenice da zamenjuje nauku procenama koje čine pitanje postojanja odgovornosti zavisnim od emocija i kulture.¹⁵ Očekivanja potrošača u pogledu bezbednosti proizvoda su nužno uslovljena stavovima društvenog okruženja.¹⁶ Značenje pojedinih pojmova koji se koriste u ovom članu nije precizirano. Na primer, član 6. ne navodi u kom trenutku će se smatrati da je proizvod pušten u promet. Ne navodi se da li se misli na prodaju proizvoda od strane proizvođača drugom subjektu u trgovinskom lancu ili na prodaju proizvoda od strane prodavca neposredno oštećenom licu. Francuski zakonodavac je precizirao da je proizvod pušten u promet u trenutku kada ga je proizvođač dobrovoljno pustio iz svoje kontrole.¹⁷ Ovde je u pitanju još jedan od pojmova čije je preciziranje faktički prepušteno nacionalnim zakonodavcima, što može predstavljati rizik posmatrano sa aspekta harmonizacije prava država članica.

Što se tiče načina na koji se procenjuje da li je bezbednost proizvoda u skladu sa očekivanjima, dominira shvatanje prema kojem je **relevantno očekivanje opšte javnosti, a ne oštećenog** ili bilo kog drugog konkretnog potrošača.¹⁸ Pri tome, sudija je taj koji određuje očekivanja javnosti u svakom konkretnom slučaju, tj. istupa kao zastupnik javnosti. Pojam nedostatka se ne odnosi na pitanje da li se proizvod može upotrebljavati u svrhu za koju je namenjen ili ne, već da li je proizvod bezbedan, odnosno da li je rizik koji njegova upotreba nosi sa sobom društveno prihvatljiv.¹⁹

¹⁴ Vidi, J. Stapleton, *Bugs in Anglo – American products liability*, u knjizi: D. Fairgrieve (ed.), *Product Liability in Comparative Perspective*, Cambridge, 2005, str. 303.

¹⁵ G. Howells, M. Mildred, *Is European Products Liability More Protective than the Restatement (Third) of Torts: Products Liability?*, *Tennessee Law Review*, 65/1997-1998, str. 995.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Član 1386-5 Gradanskog zakonika. Odredba precizira da proizvod može biti pušten u promet samo jednom.

¹⁸ Vidi, G. Howells, *Product liability – a history of harmonization*, u knjizi: D. Fairgrieve (ed.), *Product Liability in Comparative Perspective*, Cambridge, 2005, str. 214.

¹⁹ H. C. Taschner, *Product liability: basic problems in a comparative law perspective*, str. 159.

Ovakvo shvatanje za logičnu posledicu ima činjenicu da očekivanje javnosti u pogledu bezbednosti proizvoda varira, s obzirom na njegovu vrstu. Na primer, proizvodnja vrata aviona sa nebezbednim sistemom zatvaranja predstavlja društveno neprihvatljiv kvalitet ovog proizvoda, dok alkoholna pića sa visokim procentom alkohola ili duvanski proizvodi imaju štetne karakteristike, ali su ovi rizici društveno prihvatljivi te se proizvodi ne mogu smatrati proizvodima sa nedostatkom.²⁰

Određba člana 6. je u bliskoj vezi sa pitanjem **tereta dokazivanja**. Naime, član 4. Direktive predviđa da je teret dokazivanja da nedostatak postoji na oštećenom. U literaturi se navode pojedine sudske odluke u kojima se u vezi sa pitanjem pojma nedostatka javilo i pitanje dokazivanja njegovog postojanja. Jedan engleski autor pominje dva slučaja iz francuske sudske prakse, u kojima su sudovi došli do zaključka da je **sama činjenica da je proizvod prouzrokovao štetu** na način koji nije bio očekivan, **dovoljna za zaključak da proizvod sadrži nedostatak**, bez potrebe da se to dokazuje.²¹ Reč je o odlukama koje, prema mišljenju autora, ilustruju da je prihvaćeno tumačenje pojma nedostatka koje je dato u poznatoj odluci engleskog suda, u slučaju *A & Others v. National Blood Authority*.²² Ovo tumačenje polazi od toga da proizvod sadrži nedostatak uvek kada nije u skladu sa standardima sigurnosti koje javnost može legitimno očekivati, i pri tome nije neophodno utvrđivati zbog čega proizvod nije ispunio očekivanja u pogledu sigurnosti. Propuštanje da se ispune ova očekivanja nije samo dokaz da proizvod ima nedostatak, već je ovo propuštanje nedostatak po sebi.²³ Ovakvo tumačenje pojma nedostatka proizvoda je vrlo blisko objektivnoj odgovornosti i značilo bi da odgovornost proizvođača uvek postoji kada je nastupila šteta, a sigurnost proizvoda nije bila u skladu sa onim što se objektivno može očekivati od proizvoda te vrste. Međutim, tuženi se u određenim slučajevima može osloboditi odgovornosti.²⁴

Za odredbu člana 6. Direktive je karakteristično da ne pravi bilo kakvu razliku između tri vrste nedostataka kod proizvoda. Po tome se sistem odgovornosti proizvođača uspostavljen Direktivom razlikuje od onog koji je u SAD promovisan donošenjem Trećeg Ristejntmenta delika-

²⁰ *Ibidem*, str. 160.

²¹ Vidi, G. Howells, Defect in English law – lessons for the harmonization of European product liability, u knjizi: D. Fairgrieve (ed.), *Product Liability in Comparative Perspective*, Cambridge, 2005, str. 148, 149.

²² (2001) 3 *All ER* 289.

²³ G. Howells, Defect in English law – lessons for the harmonization of European product liability, str. 143.

²⁴ Vidi član 7. i 8. stav (2) Direktive.

ta, koji je Američki pravni institut usvojio 1998. godine, a koji posebno govori o odgovornosti za proizvode sa nedostatkom. Razlika je u tome što Ristejment predviđa odgovornost proizvođača bez obzira na krivicu samo kod nedostataka koji su nastali u procesu proizvodnje, dok se kod nedostataka koji se vezuju za dizajn proizvoda ili nedostatak upozorenja zahteva da je rizik bio predvidiv za proizvođača, te da je mogao biti izbegnut usvajanjem alternativnog dizajna ili pružanjem valjanih instrukcija ili upozorenja, čime se za ove dve vrste nedostataka praktično ponovo uvodi odgovornost zasnovana na krivici.²⁵

Prilikom ocenjivanja da li nedostatak kod proizvoda postoji, sud države članice bi trebalo da uzme u obzir sve okolnosti, ali član 6. posebno navodi one koje se odnose na reklamiranje proizvoda, očekivani način upotrebe i trenutak kada je proizvod stavljen u promet. Svi ovi uslovi mogu delovati u korist tuženog, u konkretnom slučaju. Na primer, ako tuženi uspe da dokaže da je proizvod korišćen na način koji nije očekivan, uspeće da se oslobodi odgovornosti.²⁶ Isto tako, stav 2. člana 6. Direktive navodi da se ne može smatrati da jedan proizvod sadrži nedostatak samo zbog toga što je nakon njega bolji proizvod pušten u promet. Ova odredba je u tesnoj vezi sa stavom 1, uprkos donekle nejasnom jeziku koji je upotrebljen. Naime, očekivanja javnosti, personifikovane kroz sud koji postupi, u pogledu sigurnosti jednog proizvoda se cene prema standardima koji su postojali u vreme njegovog stavljanja u promet. Ako prema preovlađujućem shvatanju, u vreme puštanja proizvoda u promet, jedan proizvod nije sadržao nedostatak (ispunjavao je očekivanja u pogledu bezbednosti), neće se smatrati da je nedostatak naknadno nastao zbog toga što su u međuvremenu očekivanja javnosti porasla,²⁷ tj. zbog toga što je u promet pušten bolji proizvod. Ako potrošač koristi proizvod koji je zastareo, to čini na sopstveni rizik.²⁸

Šteta je definisana u članu 9. Direktive. Pod štetom se podrazumeva smrt ili telesna povreda naneta fizičkom licu, kao i svako oštećenje imovine, pod uslovom da nije u pitanju šteta prouzrokovana samom proizvo-

²⁵ Vidi, G. Howells, M. Mildred, *op. cit.*, str. 1022.

²⁶ Vidi, C. von Bar, *op. cit.*, II tom, str. 423. Autor navodi presudu Kasacionog suda Italije, od 29. septembra 1995. godine (10274), kojom je sud utvrdio da ne postoji odgovornost proizvođača ljuljaške sa koje je dečak pao, povredivši ruku. Sud je utvrdio da proizvod ne sadrži nedostatak (nepostojanje zaštitne ograde), s obzirom da je povređeni prilikom pada stajao, što nije način upotrebe proizvoda koji je bilo moguće predvideti.

²⁷ Vidi, H. C. Taschner, *Product liability: basic problems in a comparative law perspective*, str. 163.

²⁸ *Ibidem*.

du. Odredbe Direktive će se primenjivati samo ako je prouzrokovana šteta u iznosu od najmanje 500 evra, kao i pod uslovom, kada je šteta nastupila na stvari koja čini imovinu oštećenog, da se oštećena stvar obično koristi u privatne svrhe, kao i da ju je oštećeni i koristio u ove svrhe. Prema tome, **šteta prouzrokovana na imovini oštećenog koju ovo lice upotrebljava za obavljanje svoje profesije nije obuhvaćena Direktivom.** Član 9. se odnosi isključivo na materijalnu štetu. Pitanje mogućnosti ostvarivanja naknade nematerijalne štete je ostavljeno nacionalnim pravima država članica. Prema stavu 2. ovog člana, njegova primena ne utiče na primenu nacionalnih odredaba o nematerijalnoj šteti. Ova odredba znači da će, pod uslovom da je tužba u sporu sa inostranim elementom podneta na osnovu sistema uspostavljenog Direktivom, mogućnost da se dosudi naknada nematerijalne štete zavisiti od merodavnog supstancijalnog prava, što je još jedan dokaz važnosti koje kolizione norme zadržavaju u sistemu odgovornosti koji je uspostavljen Direktivom.

U slučajevima kada je oštećenom prouzrokovana šteta delovanjem više lica, štetnici odgovaraju solidarno.²⁹ Prema istoj odredbi, jednako kao i kada je u pitanju nematerijalna šteta, mogućnost podnošenja regresnih tužbi između štetnika zavisi ponovo od toga da li to dopušta unutrašnje pravo države članice. Odgovornost proizvođača se ne može umanjiti na osnovu činjenice da je nastupanju štete, proizvoda sa nedostatkom, doprineo i akt ili propuštanje nekog trećeg lica.³⁰ Ponovo, odgovor na pitanje da li proizvođač može da podnese tužbu protiv ovog trećeg lica, uz zahtev da se utvrdi njegov udeo u prouzrokovanoj šteti je u nadležnosti prava države članice koje se primenjuje u konkretnom slučaju.

Osnovi isključenja ili umanjenja odgovornosti proizvođača

Već je rečeno da odgovornost proizvođača koja se uspostavlja Direktivom nije odgovornost koja bi postojala na osnovu same činjenice nastanka štete, budući da je tuženom ostavljena ograničena mogućnost odbrane. Tuženi može izbeći da bude proglašen odgovornim za nastupelu štetu ako uspe da dokaže postojanje neke od okolnosti koje su navedene u članu 7. Naime, proizvođač se može pozivati na to: (a) da nije stavio proizvod u pitanju u promet, (b) da, imajući u vidu sve okolnosti, nedostatak koji je izazvao štetu verovatno nije postojao u vreme kada je stavio proizvod u promet ili je nastao posle toga, (v) da on nije proizveo proizvod namenjen za prodaju ili bilo koji drugi oblik distribucije ili da proizvod nije

²⁹ Član 5. Direktive.

³⁰ Član 8. stav 1. Direktive.

proizveo u okviru svoje redovne delatnosti, (g) da je nedostatak kod proizvoda rezultat poštovanja imperativnih propisa, (d) da stanje naučnog i tehnološkog znanja u vreme kada je proizvod stavljen u promet nije bilo takvo da bi omogućilo da postojanje nedostatka bude otkriveno i (đ) kada je u pitanju proizvođač dela proizvoda, da se nedostatak može pripisati dizajnu proizvoda u koji je deo ugrađen ili uputstvima dobijenim od strane proizvođača finalnog proizvoda. Prema tome, u svim ovim slučajevima teret dokazivanja se nalazi na proizvođaču.

Jedan od osnova umanjjenja ili potpunog isključenja odgovornosti proizvođača je sadržan u članu 8. stav 2. Direktive. Naime, do umanjjenja ili potpunog oslobađanja tuženog od odgovornosti može doći ako je šteta, uzimajući u obzir sve okolnosti, rezultat zajedničkog delovanja nedostatka koji sadrži proizvod i krivice oštećenog ili lica za koje je oštećeni odgovoran.

Što se tiče osnova za oslobodjenje od odgovornosti iz člana 7, najvažniji je onaj koji je ovde naveden pod (d). U pitanju je tzv. odbrana razvojnog rizika (eng. *development risk defence*), tj. odbrana koja se zasniva na tome da je kod proizvoda postojao nedostatak, ali da taj nedostatak nije mogao biti identifikovan u procesu proizvodnje, budući da u to vreme nije postojalo odgovarajuće tehnološko i naučno znanje.³¹ Član 15. stav 1(b) Direktive daje mogućnost državama članicama da predvide u svom zakonodavstvu odstupanje od ove odredbe, odnosno da predvide odgovornost proizvođača i u ovakvim slučajevima. To su, na primer, učinili Luksemburg i Finska³². Srpski Zakon preuzima odbranu razvojnog rizika, odnosno, uvodi je u domaće zakonodavstvo o odgovornosti proizvođača na osnovu člana 8. Time se zapravo ublažava režim odgovornosti proizvođača koji je ustanovljen članom 179. Zakona o obligacionim odnosima. Pomenuta odredba, naime, ne dozvoljava da se proizvođač oslobodi odgovornosti za štetu na osnovu činjenice da nije mogao da uoči nedostatak.³³

Različita tumačenja ovog osnova isključenja odgovornosti su dala povoda brojnim doktrinarnim raspravama, ali i postupku koji je Komisija EZ povelala pred Evropskim sudom pravde protiv Velike Britanije, zbog tvrdnje da je ova država prilikom implementacije pomenute odredbe Di-

³¹ Ovakva odredba je uneta i u član 8. stav 1. srpskog Zakona o odgovornosti proizvođača stvari sa nedostatkom.

³² Vidi, C. von Bar, *op. cit.*, I tom, str. 406. Od zemalja van EU navedena je još i Norveška.

³³ Vidi o tome, M. Karanikić, *Odgovornost za razvojne rizike*, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, LIII, br. 2/2005, str. 161-195.

rektive u unutrašnje zakonodavstvo povredila svoje obaveze iz Ugovora o osnivanju EZ.³⁴ Sporna je bila odredba Zakona o zaštiti potrošača, od 1987. godine, prema kojoj proizvođač nije odgovoran ako dokaže da stanje naučnog i tehnološkog znanja u relevantnom trenutku nije bilo takvo da bi se od proizvođača proizvoda istog opisa kao što je proizvod u pitanju **moglo očekivati** da otkrije nedostatak.³⁵ Prema shvatanju Komisije, ovakva zakonska odredba bitno proširuje mogućnost da se proizvođač oslobodi od odgovornosti, budući da se poziva na saznanje o stanju nauke i tehnologije **koje se može očekivati od savesnog proizvođača**, kada je reč o konkretnoj vrsti proizvoda. Nasuprot tome, podnosilac tužbe je smatrao da je odredba Direktive objektivna, u smislu da se poziva **na stanje znanja koje je postojeće**, a ne na sposobnost određenog lica ili pripadnika određene grupe lica da stekne naučno ili tehnološko znanje. Drugim rečima, Direktiva zahteva od proizvođača, da bi se oslobodio od odgovornosti, da dokaže da postojanje nedostatka kod proizvoda u vreme njegovog stavljanja u promet nije bilo moguće otkriti, a ne verovatnoću da lice koje se nalazilo u istom ili sličnom položaju kao on ne bi otkrilo ovaj nedostatak. Sa druge strane, prema britanskom Zakonu, postojanje dokaza o tome da je proizvođač preduzeo očekivane ili razumne korake usmerene na otkrivanje nedostatka, značilo bi i oslobađanje od odgovornosti. Na ovaj način bi *de facto* došlo do ponovnog uvođenja odgovornosti proizvođača zasnovanoj na krivici, s tim što bi teret dokazivanja njenog nepostojanja bio na tuženom.³⁶

Evropski sud pravde je u ovom slučaju doneo odluku u korist Velike Britanije, tj. Sud je našao da problematična odredba Zakona o zaštiti potrošača ne predstavlja povredu obaveza iz Direktive i osnivačkog ugovora. Jedan od glavnih argumenata na kojem je odluka zasnovana je to što je Komisija propustila da navede slučajeve iz prakse britanskih sudova koji bi i zaista pokazali da sudovi ove države tumače konkretnu odredbu na način koji bi bio suprotan svrsi Direktive. Međutim, značajno je obrazloženje ove odluke koje, u određenoj meri, pojašnjava značenje odredbe Direktive o kojoj je reč. Sud je ukazao na razliku između dva elementa ove odbrane. Prvo, pod **stanjem naučnog i tehnološkog znanja** se ne podrazumeva znanje koje je konkretni proizvođač posedovao ili mogao da poseduje, **već objektivno stanje u nauci i tehnologiji**, uključujući tu i

³⁴ Case C-300/95, Commission of the European Communities v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, presuda, 29.5.1997..

³⁵ Član 4 stav (1) tačka (e) britanskog Zakona.

³⁶ M. Mildred, The development risk defence, u knjizi: D. Fairgrieve (ed.), Product Liability in Comparative Perspective, Cambridge, 2005, str. 174.

najnapredniji nivo znanja. Prema tome, od proizvođača se očekuje da ustanovi postojanje nedostatka kod proizvoda, koristeći sva objektivno postojeća naučna i tehnološka saznanja. Međutim, drugi element tumačenja ide u korist poboljšanja položaja proizvođača. Sud je došao do zaključka da **postojeće naučno saznanje mora biti dostupno proizvođaču**, u vreme stavljanja proizvoda u promet, pri čemu nije definisano šta se smatra dostupnošću, odnosno kada će se smatrati da su ova saznanja dostupna. U doktrini se javljaju mišljenja da je odluka Suda rezultat pogrešnog shvatanja relevantne odredbe Direktive, odnosno da je smisao odredbe upravo u tome da naučno i tehnološko znanje potrebno za otkrivanje nedostatka nije postojalo u vreme proizvodnje, pa nije moglo ni biti dostupno.³⁷ Svako drugačije tumačenje bi vodilo shvatanju da se odgovornost proizvođača sastoji u propuštanju da se ponaša savesno, što je uvođenje odgovornosti na osnovu krivice.³⁸

Sud je u slučaju *Commission v. UK* propustio da se izjasni o značenju niza pojmova koji su važni za primenu odbrane razvojnog rizika, kao što su pojmovi prihvaćenog stanja naučnog i tehnološkog znanja (da li svaka ideja, bez obzira koliko usamljena i nepotkrepljena dokazima može uspostaviti standard ponašanja?), pojam dostupnosti (da li se svaka naučna hipoteza koja je objavljena smatra dostupnom?), pojam znanja (da li je dovoljno da se naučna ideja javi u vidu hipoteze ili mora biti izneta u obliku nedvosmislene tvrdnje?) itd.³⁹ Nakon donošenja ove odluke, pred nacionalnim sudovima država članica su se javila još neka pitanja u vezi sa tumačenjem sporne odredbe. Jedno od tih pitanje je i da li se proizvođač može pozivati na nemogućnost da utvrdi postojanje nedostatka kada se on javlja u samom procesu proizvodnje, kada ne postoji mogućnost pouzdanog ispitivanja proizvoda, ali je i proizvođaču jasno da je prisutan rizik pojave nedostatka. Ovo je naročito važno pitanje za farmaceutske proizvode, kod kojih postoji mogućnost pojave nedostataka koji se ne mogu detektovati. Vodeći po ovom pitanju je engleski slučaj *A & Others v National Blood Authority*,⁴⁰ u kojem su tužbu podnela 122 lica zaražena virusom hepatitisa c, putem transfuzije. Tuženi se pozivao na činjenicu da u relevantno vreme nije postojala mogućnost sprovođenja potpuno pouzdanog testiranja zaražene krvi, ali je, kako tuženom, tako i medicinskim stručnjacima bila poznata generalna mogućnost pojave zaražene krvi. Sud je zaključio da, od trenutka kada proiz-

³⁷ H. C. Taschner, *Harmonization of Products Liability Law in the European Community*, str. 34.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ M. Mildred, *op. cit.*, 184-189.

⁴⁰ (2001) 3 All ER 289.

vođač postane svestan mogućnosti pojave nedostatka, ne može izbeći odgovornost za štetu bez obzira na to što mu postojeći nivo znanja ne omogućava da precizno identifikuje nedostatak. Proizvođač je dužan da se uzdrži od puštanja ovakvih proizvoda u promet. Potrebno je ukazati i na presudu Saveznog suda Nemačke, od 9. maja 1995. godine,⁴¹ prema kojoj odbrana zasnovana na postojećem stepenu razvoja naučnog i tehnološkog znanja može biti efikasna samo u slučajevima kada se nedostatak tiče dizajna proizvoda. Ako je reč o nedostatku koji je nastao u procesu proizvodnje u užem smislu,⁴² proizvođač ne može izbeći odgovornost pozivajući se na stanje naučnog i tehnološkog znanja, budući da je odavno poznato da u procesu proizvodnje nastaju proizvodi sa nedostatkom, bez obzira što nije moguće utvrditi koji su tačno proizvodi koji sadrže nedostatak.⁴³

Rokovi zastarelosti potraživanja su utvrđeni u članu 10. Direktive. Odredba predviđa da se pravo na naknadu štete može ostvariti pokretanjem postupka u roku od tri godine od dana kada je oštećeni saznao ili je razumno trebalo da sazna za štetu, nedostatak kod proizvoda i identitet proizvođača. Što se tiče prekida roka zastarelosti, prema stavu 2, na ovo pitanje se primenjuje nacionalno pravo država članica, što može ugroziti interes harmonizacije prava u okviru EU. Takođe, Direktivom je predviđen i objektivni rok zastarelosti (član 11), koji iznosi deset godina od dana kada je proizvođač stavio u promet proizvod koji sadrži nedostatak. Ovde se još jednom javlja teškoća zbog činjenica da se Direktiva ne izjašnjava u pogledu toga koji se trenutak smatra trenutkom stavljanja proizvoda u promet. Ako bi to bio trenutak kada je proizvođač prodao proizvod trgovcu, rok bi mogao proteći i pre nego što je proizvod došao do oštećenog, odnosno krajnjeg korisnika.⁴⁴

Za pitanje postizanja harmonizacije nacionalnih prava država članica u pogledu odgovornosti za proizvode sa nedostatkom, važno je istaći da postoji još jedna odredba ovog akta koja državama omogućava da je unesu u unutrašnje zakonodavstvo ili da se odluče za njeno izostavljanje. Naime, član 16. stav 1. omogućava državama da predvide novčani limit naknade štete, kada su u pitanju smrt ili telesna povreda. Ograničenje sa

⁴¹ *BGH 9. 5. 1995, BGHZ 129, 353.*

⁴² U pitanju su proizvodi koji ne odgovaraju ni standardima proizvođača i čija je pojava neminovna u procesu proizvodnje. U nemačkoj doktrini se za ovu vrstu proizvoda koristi izraz *ausreisser*, što bi se moglo prevesti kao odbegli proizvod.

⁴³ Vidi o ovome – W. van Gerven, *The Emergence of a Common European Tort Law: The EU Contribution, One Among Others*, u knjizi: *Mélanges offerts à Marcel Fontaine*, Bruxelles, 2003, str. 547.

⁴⁴ A. Turner, *op. cit.*, str. 11.

tiče ukupne naknade štete koju može isplatiti jedan proizvođač za štetu prouzrokovanu postojanjem identičnog nedostatka kod više jedinica proizvoda. Novčana granica ne može biti postavljena ispod 70 miliona evra. Mogućnost propisivanja ograničenja je prvo iskoristio portugalski zakonodavac,⁴⁵ zatim nemački⁴⁶ i španski.⁴⁷ Srpski zakonodavac se nije odlučio da propiše bilo kakvo ograničenje.

Stepen harmonizacije nacionalnih prava postignut primenom Direktive

Posmatrano sa aspekta međunarodnog privatnog prava, nivo harmonizacije uspostavljen Direktivom nije ni blizu takav da bi učinio nevažnim pitanje određivanja merodavnog prava, u sporovima koji sadrže inostrani element. Pre svega, razloge za ovo treba tražiti u tome što sama Direktiva, izričito ili prećutno, izostavlja regulisanje pojedinih pitanja, ostavljajući njihovo rešavanje zakonodavcima država članica. Pitanja kao što su: mogućnost ostvarivanja prava na naknadu nematerijalne štete, dopuštenost podnošenja regresne tužbe između odgovornih lica, dopuštenost podnošenja direktne tužbe protiv osiguravača, uslovi za prekid roka zastarelosti potraživanja, biće regulisana drugim odredbama merodavnog prava. Naravno, postizanju harmonizacije ne pomaže ni činjenica da Direktiva ostavlja pravo državama članicama da odluče da li će uneti pojedine njegove odredbe u unutrašnje zakonodavstvo. Na položaj stranaka može da značajno utiče i pitanje da li je u konkretnom slučaju merodavno pravo, na primer, Finske, koje predviđa da se proizvođač ne može pozivati na to da mu opšte stanje naučnog znanja nije dopuštalo da otkrije nedostatak, ili pravo Engleske, koje dozvoljava ovakvu odbranu, itd.

Odredba koja je najinteresantnija u kontekstu sukoba zakona je odredba člana 13. Direktive. Član 13. predviđa da Direktiva **ne utiče na prava koja oštećenom pripadaju na osnovu pravila o ugovornoj ili vanugovornoj odgovornosti, odnosno na osnovu specijalnog sistema odgovornosti uspostavljenog u pravima država članica**. To znači da sistem odgovornosti proizvođača koji je uspostavljen donošenjem Direktive nema za cilj da zameni postojeće nacionalne norme o odgovornosti za proizvode sa nedostatkom, bilo da se one zasnivaju na ugovornoj ili deliktnoj odgovornosti, već samo da dopuni postojeće sisteme zaštite.⁴⁸ U srpski Zakon ova odredba je preuzeta stavom 2. člana 11.

⁴⁵ Član 9. Dekreta 383/89 (1989).

⁴⁶ Član 10. Zakona o odgovornosti za proizvode sa nedostatkom (1989).

⁴⁷ Član 11. Zakona o odgovornosti za proizvode sa nedostatkom (1994).

⁴⁸ A. Turner, *op. cit.*, str. 4.

Tumačenje člana 13. Direktive je bilo predmet rasprave u dva važna slučaja pred Evropskim sudom pravde, o kojima je potrebno reći nešto više. Prvi od tih slučajeva je slučaj *Commission v. France*,⁴⁹ pokrenut zbog tvrdnje Komisije da je Francuska pogrešno izvršila implementaciju Direktive.⁵⁰ Naime, u odgovarajuće odredbe Građanskog zakonika Francuske su unete odredbe koje predviđaju viši nivo zaštite oštećenog, u odnosu na onaj predviđen Direktivom.⁵¹ Sud se prvo osvrnuo na pitanje da li je cilj Direktive potpuna ili minimalna harmonizacija prava država članica, pri čemu je jasno stavio do znanja da favorizuje prvo gledište. Prema tome, cilj Direktive nije da utvrdi minimalne standarde zaštite lica koja su oštećena upotrebom proizvoda sa nedostatkom koji bi kasnije mogli biti proširivani odlukom nacionalnih zakonodavaca, već je nivo zaštite uspostavljen Direktivom obavezujući za sve države članice. Sud se posebno bavio tumačenjem člana 13, i utvrdio da ova odredba ne znači da članice mogu zadržati **opšti sistem** odgovornosti za proizvode sa nedostatkom koji bi se razlikovao od onog uspostavljenog Direktivom. Prema tumačenju Suda, član 13. znači da ove države mogu nastaviti da primenjuju samo one nacionalne norme koje se tiču ugovorne ili vanugovorne odgovornosti proizvođača, pod uslovom da se one zasnivaju **na nekom drugom osnovu odgovornosti** (na povredi garancije kod ugovora, odnosno na krivici štetnika kod delikata). Isto tako, državama je dozvoljeno da predvide posebne norme o odgovornosti za pojedine, specifične vrste proizvoda.⁵² Identično tumačenje člana 13, Evropski sud pravde je dao u još jednoj odluci iz 2002. godine. U slučaju *González Sánchez v Medicina Asturiana SA*,⁵³ radilo se o predlogu španskog suda za donošenje odluke o

⁴⁹ Case C-52/00 (2002), *Commission of the European Communities v French Republic*, presuda, 15. 06. 2002.

⁵⁰ Inače, Francuska je poslednja od tadašnjih 15 država članica izvršila obavezu unošenja odredaba ovog akta u nacionalni pravni sistem. To je učinjeno tek 18. maja 1998. godine, izmenom postojećih i unošenjem novih odredaba u Građanski zakonik. Rok za izvršenje ovo obaveze je istekao čitavih deset godina ranije, 25. jula 1988. godine (član 19. Direktive).

⁵¹ Na primer, član 1386-2 Građanskog zakonika je predviđao da oštećeni može osvariti pravo na naknadu svake imovinske štete, pa i one koja iznosi manje od 500 evra. Član 9. Direktive, međutim, predviđa da šteta na imovini manja od ovog iznosa nije obuhvaćena Direktivom. Vidi detaljnije – D. Fairgrieve, *L'exception française? The French law of product liability*, u knjizi: D. Fairgrieve (ed.), *Products Liability in Comparative Perspective*, Cambridge, 2005, str. 94-96.

⁵² Na primer, u Nemačkoj je još uvek na snazi Zakon o farmaceutskim proizvodima, od 1976. godine koji predviđa poseban režim odgovornosti proizvođača lekova. Zakon je izmenjen 2002. godine.

⁵³ Case C-183/00, (2002), *María Victoria González Sánchez v Medicina Asturiana SA.*, presuda, 27. 07. 2002.

prethodnom pitanju. Pitanje je bilo da li tužiteljka može podneti tužbu zasnovanu na španskom zakonu o zaštiti potrošača i korisnika usluga, donetom 1984. godine, a koji je takođe predviđao odgovornost proizvođača bez obzira na krivicu. Pitanje je postavljeno zbog toga što je 1994. godine u Španiji donet zakon kojim je implementirana Direktiva, a koji je, u konkretnom slučaju, sadržao odredbe manje povoljne za tužiteljku. Sud je odgovorio negativno, koristeći istu argumentaciju kao i u slučaju *Commission v. France*. Iako Srbija nije imala formalnu obavezu da implementira odredbe Direktive u sopstveno zakonodavstvo i iako njeni sudovi nisu vezani odlukama Evropskog suda pravde, praksa Suda može u budućnosti predstavljati značajan putokaz za domaće sudove koji će se neminovno suočiti sa pitanjem konkurencije u primeni između Zakona o odgovornosti proizvođača stvari sa nedostatkom i člana 179. Zakona o obligacionim odnosima.

Ostavljajući po strani ugovornu odgovornost proizvođača za štetu prouzrokovanu proizvodom sa nedostatkom, kada je u pitanju deliktna odgovornost ovih subjekata, u EU danas postoje dva opšta sistema odgovornosti. Jedan od ovih sistema je zasnovan na odgovornosti proizvođača bez obzira na krivicu, i u okviru njega je izvršena delimična harmonizacija prava država članica, putem Direktive o kojoj je bilo reči. Drugi sistem je zasnovan na normama o vanugovornoj odgovornosti u pravima država članica, tj. na deliktnoj odgovornosti koja postoji na osnovu krivice proizvođača (štetnika). Imajući u vidu takvo stanje stvari, u sporovima sa inostranim elementom koji se vode pred sudovima država članica, pitanje određivanja merodavnog prava je i dalje ključno za ishod spora. Takvo stanovište je prihvaćeno i od strane tvoraca Uredbe o pravu koje se primenjuje na vanugovornu odgovornost (Rim II),⁵⁴ koja sadrži specijalnu kolizionu normu za odgovornost proizvođača. Ova kolizionna norma određuje merodavno pravo i u slučajevima kada je tužbeni zahtev zasnovan na normama o vanugovornoj odgovornosti na osnovu krivice (u pitanju je materija u kojoj tek predstoji posao harmonizacije na evropskom nivou), ali i u slučaju podnošenja tužbe na osnovu odredaba Direktive, kada je merodavno pravo pozvano da reguliše sva pitanja koja su iz nje izostavljena. Pored toga, u slučajevima koji ulaze u polje primene Direktive, ako se u nacionalnim pravima država članica javljaju razlike u pogledu implementacije pojedinih njenih odredaba, kolizionna norma će odrediti koji će nacionalni propis biti primenjen.

⁵⁴ Regulation (EC) No. 864/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II), SL L 199/40.

*Petar Đundić, LL.M. Assistant
Novi Sad School of Law*

Harmonization of Rules on Product Liability in EU Member States and the Most Important Provisions of European Product Liability Directive (85/374/EEC)

Abstract

European Product Liability Directive was adopted almost a quarter of a century ago. However, theoretical discussions and practical problems raised by some of its provisions continue to appear with the same intensity to this day. The aim of the Directive's creators was to bring close together, to the highest extent possible, substantial rules on product liability contained in national legislations of EU member states. Primary goal of this article is to determine the real level of harmonization achieved by the implementation of the Directive. The author particularly underlines the rules of the Directive which leave legislators with a certain space to adopt different solutions in national laws, which raises the possibility of conflict between those laws and emphasizes a need for a choice of law rule for product liability. Likewise, the article discusses the most important and the most controversial notions and provisions of the Directive, as well as views of the legal doctrine and the judicial practice with regard to their interpretation. Since Serbian Law on liability of the producer of a defective product (2005) is also based on rules envisaged by the Directive, the analysis conducted indirectly shows the level of harmonization achieved between the domestic legislation on product liability and the legislation in force in EU member states.

Key words: Directive, product liability, defect, harmonization, product, damage.